

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 29 maj 2024

Mål nr
T 7837-22

PARTER

Klagande

MW

Ombud: Förbundsjuristerna LG och UL

Motpart

Länsförsäkringar Halland, 549202-0028

Box 518

301 80 Halmstad

Ombud: Försäkringsjuristerna AL och LM

SAKEN

Omprövning av ersättning enligt trafikskadelagen

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2022-11-09 i mål T 1196-22

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom i själva saken förpliktar Högsta domstolen Länsförsäkringar Halland att till MW betala 1 061 109 kr avseende inkomstförlust för åren 2007–2016, och ränta enligt 6 § räntelagen från den 1 mars 2017.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom även i fråga om rättegångskostnader och befriar MW från skyldigheten att ersätta Länsförsäkringar Halland för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förpliktar Länsförsäkringar Halland att ersätta MW för hans rättegångskostnader

- i tingsrätten med 628 789 kr, varav 406 470 kr för ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från den 23 december 2021, och
- i hovrätten med 224 833 kr, varav 161 200 kr för ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från den 9 november 2022.

Högsta domstolen förpliktar Länsförsäkringar Halland att till MW betala ersättning för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 150 063 kr, varav 120 050 kr för ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

MW har yrkat att Högsta domstolen ska förplikta Länsförsäkringar att lämna ersättning enligt de yrkanden han framställt i tingsrätten och hovrätten. Han har vidare yrkat att Högsta domstolen ska befria honom från skyldigheten att betala ersättning för Länsförsäkringars rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förplikta Länsförsäkringar att ersätta honom för rättegångskostnader i dessa instanser.

Länsförsäkringar har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. MW var 1988 med om en trafikolycka och han har rätt till trafikskadeersättning av Länsförsäkringar för den personskada han då drabbades av. Skadeärendet slutreglerades 1997. Eftersom MW ansågs fullt kompenserad för skadan genom sjukbidrag och arbetsskadelivränta lämnades inte någon ersättning för inkomstförlust från trafikförsäkringen.
2. År 2017 begärde MW omprövning av sin rätt till ersättning för inkomstförlust. Han väckte därefter talan mot Länsförsäkringar och yrkade att försäkringsbolaget skulle förpliktas att ersätta honom för inkomstförlust för åren 2007–2016. Han gjorde gällande att de förhållanden som låg till grund för det ursprungliga beslutet om ersättning hade ändrats väsentligt, vilket berättigade honom till omprövning av trafikskadeersättningen såvitt gällde inkomstförlust. Förändringen bestod i att MWs beviljade samordningsförmåner understeg 90 procent av hans inkomstunderlag (den inkomst som han skulle ha kunnat uppbära om han inte skadats).
3. Länsförsäkringar bestred talan men medgav att betala högre livränta från och med 2014, dock med lägre belopp än de som MW hade begärt. För det fall MWs sätt att beräkna inkomstförlusten skulle godtas vitsordade Länsförsäkringar de yrkade beloppen avseende åren 2007–2015 och ett något lägre belopp än vad som yrkats för 2016.
4. Under handläggningen hänsköt tingsrätten vissa frågor om preskription och omprövning av trafikskadeersättning till Högsta

domstolen, som besvarade dessa i rättsfallet ”Golvläggarens livränta I” NJA 2020 s. 853.

5. Tingsrätten avgjorde därefter målet och biföll MWs talan.
6. Sedan Länsförsäkringar överklagat tingsrättens dom, har MW justerat sitt yrkande för 2016 i enlighet med försäkringsbolagets vitsordande.
7. Hovrätten har ändrat tingsrättens dom och ogillat MWs talan.

Parternas inställningar

8. Parterna är ense om att en sådan väsentlig förändring som skulle ha berättigat till omprövning av livräntans storlek inträffade redan 1998 samt att den fordran på ytterligare trafikskadeersättning som då uppkom är preskriberad eftersom MW inte i rätt tid begärde omprövning.
9. MW har gjort gällande att det därefter inträffat en ny väsentlig förändring för vart och ett av åren under perioden 2007–2016 som ger rätt till en ny omprövning. Vid bedömningen av om det föreligger rätt till omprövning och rätt till högre ersättning ska den preskriberade fordran på ytterligare trafikskadeersättning på grund av den väsentliga förändringen 1998 inte tillmätas någon betydelse. I stället ska förhållandena vid omprövningstillfället jämföras med motsvarande förhållanden vid den tidpunkt då ersättningen senast bestämdes, i hans fall vid det ursprungliga skaderegleringsavtalet. Den väsentliga ändringen uppkommer vid utgången av varje år då fordran på högre ersättning inte kunnat göras gällande innan respektive års inkomstförhållanden varit möjliga att sammanställa.
10. Länsförsäkringar har invänt att den preskriberade fordran som hänför sig till den väsentliga förändringen 1998 ska beaktas vid bedömningen av om ny rätt till omprövning föreligger. De belopp som MW hade kunnat

erhålla om han hade begärt omprövning vid den väsentliga förändringen 1998 ska, med viss uppräknig, tillgodoräknas honom som faktisk inkomst vid bedömningen av om en ny väsentlig förändring har inträffat och vid beräkningen av fordran på grund av en sådan ny förändring. Med Länsförsäkringars sätt att räkna har det därefter inträffat två nya väsentliga förändringar, den senaste 2014. Beräkningen leder till att de belopp som MW ska erhålla från och med 2014 blir lägre än yrkade belopp.

Frågan i målet

11. Frågan i målet gäller främst när en ny väsentlig ändring i de ekonomiska förhållandena, på grund av löneutveckling som en skadelidande inte fått dra nytta av, ska anses ha uppkommit då en tidigare inträffad väsentlig ändring av samma slag inte föranlett någon omprövning av en fastställd livränta.

Omprövning av livränta vid väsentliga förändringar

12. Vid omprövning av trafikskadeersättning tillämpas 5 kap. 5 § skadeståndslagen (se 9 § trafikskadelagen, 1975:1410). Enligt lydelsen före den 1 januari 2002 (som är tillämplig i målet) kan ersättning för inkomstförlust som utgår i form av livränta höjas eller sänkas om förhållanden som avses i 5 kap. skadeståndslagen och som har legat till grund för ersättningens bestämmande väsentligt har ändrats. Bestämmelsen har i de avseenden som är aktuella i målet samma innebörd som enligt den nu gällande lydelsen.

13. Det grundläggande syftet med rätten till omprövning är att säkerställa att den försäkrade genom trafikskadeersättningen försätts i samma ekonomiska situation som om skadan inte hade inträffat. Eftersom ersättning för framtida inkomstförlust i form av livränta grundas på antaganden om en framtida utveckling, måste det finnas en möjlighet att

senare justera en fastställd ersättning om utvecklingen gått i en annan riktning eller fått en annan omfattning än vad som antogs vid fastställandet. Ordningen med en möjlighet till omprövning innebär att den som är ersättningskyldig måste räkna med att en fastställd livränta i framtiden kan komma att förändras.

14. En väsentlig ändring och därmed rätt till omprövning anses föreligga med löneutveckling som grund om förhållandena sedan ersättningen bestämdes förändrats så att den skadelidandes samordningsförmåner jämte i förekommande fall kvarstående inkomst och beviljad livränta understiger 90 procent av den skadelidandes inkomstunderlag (jfr "Löneökningen" NJA 2008 s. 1217 I).

15. Rätt till omprövning kan föreligga flera gånger om det efter hand inträder nya väsentliga förändringar, t.ex. beträffande de ekonomiska förhållandena i form av fortsatt löneutveckling i yrket (jfr bl.a. prop. 2012/13:168 s. 50 samt "Golvläggarens livränta I" p. 13).

16. Vid bedömningen av om ytterligare en väsentlig förändring inträffat får en jämförelse göras med de omständigheter som rådde när den senaste väsentliga ändringen inträdde.

17. Ett riktmärke för bedömning av om en sådan ny väsentlig ändring i de ekonomiska förhållandena ska anses ha inträtt bör vara att skillnaden mellan den skadelidandes faktiska inkomst och hans eller hennes inkomstunderlag har ökat med ytterligare omkring tio procent av inkomstunderlaget jämfört med den tidigare tidpunkt då omprövning skulle ha kunnat aktualiseras (jfr p. 14). Eftersom det angivna beräkningssättet endast ska ses som en tumregel kan det vara svårt att i efterhand fastställa den exakta tidpunkten för en eller flera tidigare väsentliga ändringar som inte föranlett någon omprövning. Med hänsyn till det syfte som ligger till

grund för omprövningsrätten bör den osäkerhet som kan råda beaktas på ett sätt som leder till fördel för den skadelidande (jfr p. 13).

18. När en ny väsentlig förändring inträtt och en skadelidande har rätt till omprövning av sin livränta, ska alla relevanta omständigheter beaktas vid fastställandet av den nya ersättningen, oavsett när dessa omständigheter inträffade. Den kumulativa effekten av över tid ändrade förhållanden kan på så sätt komma under prövning. (Jfr ”Golvläggarens livränta I” p. 15 och ”Livräntepreskriptionen” Högsta domstolens dom den 29 december 2023 i mål T 4964-22 p. 15.)

Preskription vid omprövning

19. Preskription av trafikskadeersättning regleras i 31 § trafikskadelagen. Enligt lydelsen före den 1 januari 2015 (som är tillämplig i målet) ska den som vill bevaka rätt till trafikskadeersättning väcka talan inom tre år från det han eller hon fick kännedom om att fordringen kunde göras gällande och i varje fall inom tio år från det fordringen tidigast hade kunnat göras gällande. Försummar han eller hon det är talan förlorad. En omprövningsfordran kan tidigast göras gällande när den väsentliga förändringen inträder och det därmed finns förutsättningar för omprövning.

20. Preskriptionsregeln innebär att den ytterligare livränta som skulle ha kunnat utgå till följd av en väsentlig ändring inte kan utkrävas i de fall omprövning inte har aktualiserats inom den föreskrivna fristen. Den preskriberade fordran påverkar dock inte det ekonomiska underlaget, varken vid bedömningen av om en ny väsentlig ändring inträtt eller vilken ersättning en skadelidande har rätt till efter en sådan omprövning (jfr ”Livräntepreskriptionen” p. 19 och 20). Det är de faktiska förhållandena vid tidpunkten då den nya väsentliga förändringen görs gällande som ska läggas till grund för bedömningarna.

21. Det är alltså förekomsten av en ny väsentlig ändring av förhållandena som kan föranleda en rätt till omprövning och en ny fordran. En sådan rätt är oberoende av om preskriptionsfristen för en fordran med anledning av en tidigare väsentlig ändring löpt ut.

Bedömningen i detta fall

22. Den omprövningsfordran som uppkom på grund av väsentliga ändringar 1998 är preskriberad. Det innebär att MW inte kan göra gällande en rätt till ytterligare ersättning för inkomstförluster med mindre än att en ny väsentlig ändring inträffat därefter.

23. MW gör gällande att det uppkom en ny väsentlig förändring 2007. Bedömningen av om så skett ska göras utan beaktande av preskriberade fordringar (se p. 20), vilket leder till att hans faktiska inkomst det året understeg inkomstunderlaget med mer än tio procent i jämförelse med förhållandena vid den senaste väsentliga förändringen. En ny väsentlig ändring har alltså inträtt.

24. Som parterna lagt upp sin talan innebär det att MW 2007 hade rätt till ny omprövning av sin livränta. Eftersom han begärt omprövning inom tio år från den tidpunkten och därefter väckt talan vid domstol är hans nya fordran på högre livränta inte preskriberad. Inte heller vid bedömningen av vilken ersättning MW har rätt till vid omprövningen har det någon betydelse att den tidigare fordran på högre livränta är preskriberad (se p. 18 och 20).

25. Eftersom Länsförsäkringar under sådana förhållanden har vitsordat MWs beräkning av yrkade belopp ska hans talan bifallas.

Rättegångskostnader

26. Med denna utgång ska MW befrias från skyldigheten att ersätta Länsförsäkringar för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten. Länsförsäkringar ska i stället ersätta honom för rättegångskostnader i dessa instanser, liksom i Högsta domstolen. Den ersättning som MW har begärt i hovrätten är vitsordad och de belopp som avser processen i tingsrätten och Högsta domstolen är skäliga.

I avgörandet har deltagit justitieråden Svante O. Johansson, Dag Mattsson (skiljaktig), Johan Danelius, Anders Perklev, Margareta Brattström (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Anna-Maria Vesterberg

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Dag Mattsson är skiljaktig i fråga om motiveringen enligt följande.

Jag har en annan uppfattning i den fråga som behandlas i punkterna 16 och 17 i domen, dvs. principen för när en väsentlig förändring ska anses ha uppkommit (jfr p. 11). Enligt min mening ska inte beaktas om en omprövning hade kunnat göras – men inte gjorts – vid ett tidigare tillfälle, det är inte förenligt med lagtexten och ändamålet med omprövningsrätten. Som MW har gjort gällande ska jämförelsen i stället göras med de förhållanden som låg till grund för det avtal eller den dom där skadeståndet fastställdes. Det synsätt som kommer till uttryck i punkten 16 begränsar omprövningsrätten och kan ha betydelse för skadeståndets storlek, dock inte i detta mål på grund av det processuella läget. I övrigt ansluter jag mig till domen.

Som framgår av lagtexten i 5 kap. 5 § skadeståndslagen (både i nuvarande och i målet tillämplig lydelse) utgår bestämmelsen från att omprövningen ska ske i förhållande till den ersättning som har bestämts i ett visst avtal eller en viss dom. Enligt lagtexten förutsätter en omprövning inget mer än att de aktuella förhållandena har ändrats väsentligt sedan avtalet eller domen, annars finns ingen begränsning.

Det grundläggande syftet med omprövningen kan sägas vara att de, i viss mån med nödvändighet, hypotetiska antaganden om utvecklingen som gjordes när skadeståndet bestämdes i avtalet eller domen ska rättas till i förhållande till hur utvecklingen sedan i realiteten kom att bli.

Omprövningsrätten ska komplettera den möjlighet som parterna har att angripa avtalet med t.ex. 36 § avtalslagen eller förutsättningsläran eller att försöka få till resning av domen.

Av den grundläggande utgångspunkten för omprövningsrätten följer att den omständigheten att omprövning har gjorts en gång – och resulterat i ett nytt avtal eller en ny dom – inte hindrar en ny omprövning när förhållandena igen ändras väsentligt. Det medför också att vid omprövningen så ska alla relevanta förhållanden beaktas oavsett när dessa inträffade. Den samlade effekten av över tid ändrade förhållanden ska på så sätt komma under ny prövning. Hänsyn ska tas till hela skillnaden mellan den ersättning som den skadelidande får enligt avtalet eller domen och den ersättning som den skadelidande ska ha om alla successiva försämringar beaktas (jfr Bertil Bengtssons och Erland Strömbäcks kommentar till skadeståndslagen under avsnitt 5:5.7).

Grundtanken är att ersättningen på detta sätt under lång tid ska kunna följa den verkliga omfattningen av den vållade skadan (med den begränsning som ligger i kravet på väsentlighet, vilket kan resultera i en viss hackighet). Och lagtexten tillåter att den skadelidande begär omprövning inte bara flera gånger utan också när som helst, den enda begränsningen är som sagt att skadeståndet ändras bara om förhållandena har ändrats väsentligt jämfört med avtalet eller domen.

Det är naturligtvis svårt för den skadelidande att på egen hand bestämt säga när förhållandena har ändrats så mycket att förändringen är att bedöma som väsentlig i lagens mening. I sista hand är det en fråga för domstol att avgöra med beaktande av alla relevanta omständigheter, en bedömning som måste få inslag av skälighet. Skulle den skadelidande påkalla omprövning vid ett tillfälle men domstolen konstatera att förhållandena ännu inte har ändrats väsentligt, finns det inget som hindrar att den skadelidande en tid därefter – kort eller lång – igen begär omprövning.

Vid varje omprövning ska man, enligt vad som föreskrivs i lagtexten, jämföra med de förhållanden som låg till grund för det gällande avtalet eller

domen. Det är ju detta fastställda skadestånd som kan behöva korrigeras. I rättsfallet NJA 1998 s. 807 framhålls också att väsentlighetsbedömningen vid en ny omprövning ska göras så att hänsyn tas till samtliga ändringar som inträffat sedan skadeståndet senast bestämdes.

Det är inte förenligt med vare sig lagtexten i 5 kap. 5 § skadeståndslagen eller det synsätt som ligger till grund för omprövningsrätten att låta väsentlighetsbedömningen vara beroende av om den skadelidande hade kunnat begära omprövning vid ett tidigare tillfälle, alltså att göra en jämförelse inte med förhållandena vid den tidigare fastställda ersättningen utan med förhållandena vid den tidpunkt då det inträffade en väsentlig förändring som inte ledde till omprövning men som hade kunnat göras gällande.

Försämringar av detta slag sker ofta smygande och sträcker sig över långa tider. Några naturliga hållpunkter för vad som är en ”väsentlig förändring” finns inte. Det går knappast att bara rent abstrakt säga hur man ska se på vissa ändrade förhållanden, när det rör sig om ett oskarpt läge där förhållandena inte måste bedömas och läggas till grund för en skadeståndsskyldighet. I vart fall kan den skadelidande inte själv avgöra det.

Det framstår också som orimligt om det skulle vara så att en skadelidande, som efter en skadegörande handling klarar sig ganska bra och får fastställt en låg invaliditetsgrad men som med tiden försämras och får skadeståndet omprövat och som sedan försämras ytterligare och måste gå med kryckor och så småningom tidvis sitta i rullstol och först då begär ny omprövning av det fastställda skadeståndet, kan mötas med att redan kryckorna faktiskt var en väsentlig förändring och att möjligheten till omprövning av den medicinska invaliditeten ska bestämmas vid en jämförelse med förhållandena vid tidpunkten för kryckorna trots att det då inte gjordes någon omprövning. Eller att fortlöpande kraftiga kostnadshöjningar på

läkarvård eller hjälpmedel inte skulle kunna beaktas fullt ut, eftersom den skadelidande inte kom till att begära omprövning vid en tidigare tidpunkt.

Av rättsfallen ”Golvläggarens livränta I” från 2020 och ”Livräntepreskriptionen” från 2022, som båda handlar om preskription, kan inte utläsas någon rättsgrundsats med den innebörden att sådana fiktiva (missade, obevakade) ”omprövningar” skulle få påverka omprövningsrätten och därmed skadeståndets storlek, och 1998 års rättsfall talar helt klart i en annan riktning. Någon skillnad kan inte heller gärna göras mellan den första omprövningen och påföljande ny omprövning. Över huvud taget verkar det märkligt att skilja mellan rätten till omprövning och omprövningen.

Visserligen är det som ska avgöras i målet begränsat till löpande omprövning till följd av löneutveckling och generella standardförbättringar i samhället. Det skulle kunna anföras till stöd för en annorlunda tillämpning av omprövningsrätten just i detta avseende. De omständigheter som då aktualiseras skiljer sig i någon mån från vad som gäller vid de övriga omprövningssituationer som omfattas av 5 kap. 5 § skadeståndslagen och som är mer tydligt inriktade på den skadelidandes egen situation. Under lång tid var det omdiskuterat om omprövning alls kunde ske på grund av allmänna standardförbättringar och liknande. Men även om det rör sig om ett förhållandevis förutsebart beräkningssätt, är det också här svårt för den skadelidande att bestämt säga när en väsentlig förändring har uppkommit – det bygger på generella uppskattningar av sådant som löneavtal, samlad statistik och justerade samordningsförmåner under ett visst år. Lagtexten ger knappast heller något utrymme för att ha ett annat principiellt betraktelsesätt på omprövningsrätten för bara denna skadepost. Det finns också ett betydande allmänt intresse i att systemet, som påverkar många och måste kunna hanteras rutinmässigt hos försäkringsbolagen, inte blir komplext och svårförståligt.

Under alla omständigheter utgör en sådan syn på omprövningsrätten ett avsteg från lagtexten, ändamålet med omprövningsrätten och principen att den skadelidande ska ha full ersättning för sin skada. Det skulle innebära att den skadelidande hamnar alltför mycket efter och att skadevållaren i praktiken slipper ersätta en del av skadan.

Väsentlighetsbedömningen ska i stället göras på vanligt sätt, dvs. en jämförelse med de förhållanden som låg till grund för det avtal eller den dom som det begärs omprövning av. Tingsrättens överväganden är alltså riktiga även i denna del.

Följande kan tilläggas.

I målet har, också i den nu aktuella frågan, argumenterats för att preskriptionsreglerna bör ges betydelse vid bedömningen av om det inträffat en väsentlig förändring som motiverar omprövning. Frågan om det finns rätt till en omprövning och hur stor den nya fordran är, dvs. i vilken utsträckning tidigare omständigheter ska beaktas, ska emellertid inte blandas ihop med frågan om preskription. Förutsättningarna för uppkomsten av en fordran påverkas inte av vad som gäller i fråga om preskription för fordringen. Det kan mycket väl vara så att tilläggsfordringen är preskriberad, eftersom den skadelidande inte i tid har krävt ut det beloppet – vilket också är ostridigt i målet beträffande en del av det som MW hade kunnat begära.

Har t.ex. ersättning för medicinsk invaliditet eller ersättning för inkomstförlust fastställts i ett avtal och sker det därefter en väsentlig förändring, så börjar preskriptionstiden löpa för den tilläggsfordran som därvid uppkommer i och med den väsentliga förändringen (jfr p. 19 i domen). Om den skadelidande inte i tid påtalar tilläggsfordringen, blir denna fordran preskriberad såsom den då är. Men den skadelidande kan på nytt utnyttja

sin rätt till omprövning av den ersättning som ursprungligen fastställdes i avtalet, och tilläggsfordringen ska vid denna omprövning bestämmas genom en jämförelse mellan hur förhållandena var när avtalet ingicks och hur de är vid omprövningstillfället. Den första fordringen är preskriberad såsom den var och kan inte längre krävas in, men omprövningsrätten ger möjlighet till en ny fordran. Fordringar preskriberas, sakförhållanden gör det inte – någon ”omständighetspreskription” finns inte.

Om man vill kan detta kanske uttryckas som att preskriptionstiden i vissa situationer skjuts framåt, men det hindrar inte att 5 kap. 5 § skadeståndslagen har den innebörden. För övrigt kan det också för andra fordringar i andra sammanhang hända att en preskriptionstid förskjuts på grund av dispositioner av någon av de berörda, t.ex. vid ändring av en betalningsskyldighet med tillämpning av förutsättningsläran, eller på grund av ändrade förhållanden och tillämpning av en avtalad omprövningsklausul.
